

Αντί εισαγωγής

Τις τελευταίες δεκαετίες, ο λόγος περί εγκλήματος μοιάζει να επιστρέφει στις ιστορικές και ιδεολογικές του καταβολές. Στον «εγκληματία άνθρωπο» και την ιδιαιτερότητά του. Η αμφιλεγόμενη έννοια της επικινδυνότητας επανέρχεται emphaticά με άμεσο ή έμμεσο τρόπο στις σύγχρονες νεο-θετικιστικές προσεγγίσεις, στις θεωρίες για την εγκληματική ροπή της λεγόμενης υπο-τάξης (underclass), στις βιογενετικές θεωρίες με αναγωγή στα γονίδια, τις ορμόνες, τους νευροδιαβιβαστές και τον δείκτη ευφυΐας και στην εξομίωση της αταξίας με το έγκλημα. Παράλληλα, στα ποινικά συστήματα πληθαίνουν τα προγνωστικά εργαλεία μέτρησης κινδύνου, τα οποία βασίζονται σε σύνθετες αναλογιστικές τεχνικές με αναφορά σε ογκώδεις βάσεις δεδομένων, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα της ιδιωτικής, κοινωνικής και επαγγελματικής ζωής. Η μαζικά αυτή παραγόμενη γνώση αφορά το σύνολο του πληθυσμού και αποτελεί την πρώτη ύλη σύνθετων στατιστικών ταξινομήσεων, με στόχο την πρόληψη και διαχείριση ενδεχόμενων κινδύνων και την προστασία της κοινωνίας από διακινδυνεύσεις και απειλές.

Αντίστοιχα, επανέρχονται στο προσκήνιο εγκληματοπροληπτικές και αντεγκληματικές στοχεύσεις με αναφορά στην αχρήστευση (incapacitation), τον αποκλεισμό και την απομάκρυνση από το κοινωνικό σύνολο ορισμένων ατόμων ή ομάδων, ενώ σε επίπεδο ποινικής θεωρίας διατυπώνονται προτάσεις για ένα «ποινικό δίκαιο του εχθρού», για την ενίσχυση ενός προληπτικού δικαίου μέσω της τιμώρησης προ-προπαρασκευαστικών πράξεων αλλά και για την πρόταξη της προληπτικής καταστολής στο λεγόμενο

«δίκαιο των κινδυνοποιών». Οι τάσεις που καταγράφονται διεθνώς στο πεδίο του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, παρότι δεν συγκροτούν ένα συμπαγές πρότυπο με ενιαία χαρακτηριστικά, συνθέτουν μία δυναμική με κεντρικούς άξονες: α) την προληπτική διαχείριση (ενδεχόμενων) κινδύνων, και β) τη χρονική μετατόπιση του κοινωνικού ελέγχου σ' ένα πρώιμο στάδιο, με έμφαση στην αστυνόμευση.

Ασφαλώς οι ανωτέρω εξελίξεις δεν λαμβάνουν χώρα σε κοινωνικό κενό. Είναι άμεσα συναρτώμενες με τις ευρύτερες κοινωνικές μεταβολές, που έλαβαν χώρα το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα, σε μία περίοδο κρίσεων, συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους, θεσμικής και κοινωνικής απορρύθμισης, εσωστρέφειας κι ανασφάλειας. Μεταξύ άλλων, η τεχνολογική έκρηξη, λειτουργώντας ως καταλύτης των κοινωνικών μετασχηματισμών, μετέβαλε ραγδαία τα συστατικά στοιχεία του κοινωνικού χώρου, ερχόμενη σε αντίφαση με τη στατικότητα των νεωτερικών θεσμών. Οι νέες προκλήσεις και κυρίως οι νέες μορφές κινδύνων και διακινδύνευσης που εκλύει η τεχνολογική και επιστημονική ανάπτυξη διαπερνούν τα νεωτερικά μοντέλα πρόληψης, οργάνωσης και διαχείρισης, με βασική συνέπεια την κρίση του κράτους, της επιστήμης και των θεσμών και τη διάχυτη ρευστότητα στο κοινωνικό πεδίο. Η τελευταία θα αποτελέσει τη βάση για τη διαμόρφωση μίας νέας κοινωνικής συναίνεσης με κεντρικό άξονα τον φόβο και κυρίαρχο αίτημα την ασφάλεια. Στο επίκεντρο τίθεται η έννοια της πρόληψης, όχι όμως με κοινωνικό, αλλά με διαχειριστικό προσανατολισμό.

Στο σύνθετο και ρευστό κοινωνικό πεδίο που διαμορφώνεται, η έννοια της επικινδυνότητας αναπαράγεται στον δημόσιο λόγο, τις κοινωνικές αναπαραστάσεις, τις νομικές ρυθμίσεις και τις θεσμικές πρακτικές σαν να πρόκειται για κάτι φυσικό, δεδομένο κι αυταπόδεικτο, μία «αδιαπραγμάτευτη» έννοια της εγκληματολογικής θεωρίας, χρήσιμη και αναγκαία στο πεδίο της ποινικής καταστολής. Το γεγονός αυτό συσκοτίζει την εγγενή της αοριστία κι ασάφεια, το μεταβαλλόμενο περιεχόμενό της, την αμφιλεγό-

μενη επιστημονική της εγκυρότητα αλλά και τη λειτουργία που διαδραματίζει σε επίπεδο θεσμικό-υλικό αλλά και συμβολικό. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι αφενός η αποδόμηση των συνθετικών στοιχείων, των θεωρητικών και επιστημολογικών προκείμενων της έννοιας της επικινδυνότητας κι αφετέρου η ανάδειξη των όρων κατασκευής της, με στόχο την αποκάλυψη του λειτουργικού της ρόλου στη νομιμοποίηση συγκεκριμένων αντιλήψεων και προγραμμάτων αντεγκληματικής πολιτικής.

Στην Ελλάδα, στην παρούσα ιστορική συγκυρία και με την ψήφιση του νέου Ποινικού Κώδικα (ν. 4619/2019), ο ποινικός ορισμός του «ιδιαίτερα επικίνδυνου» δράστη που προβλεπόταν στο άρ. 13 περ. ζ' ΠΚ έχει καταργηθεί. Παράλληλα, η προσφυγή σε επιμέρους διατάξεις στον «κίνδυνο τέλεσης νέων εγκλημάτων στο μέλλον» ή στην αξιολόγηση της προσωπικότητας του δράστη έχει σημαντικά συρρικνωθεί, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η έννοια της επικινδυνότητας έχει οριστικά απαλειφθεί από το ποινικό μας σύστημα. Το γεγονός αυτό έρχεται μάλλον να επικυρώσει τους προβληματισμούς της παρούσας μελέτης αναφορικά με την επιστημονική εγκυρότητα και τη δικαιοκρατική συμβατότητα του κριτηρίου της επικινδυνότητας. Ωστόσο, η έννοια της επικινδυνότητας συνεχίζει να διαχέεται στους δημόσιους λόγους και στις θεσμικές πρακτικές, (π.χ. αστυνόμευση), αποτελώντας συχνά ένα χρήσιμο εργαλείο» άτυπης διαλογής και διακριτικής μεταχείρισης πληθυσμών μέσα από την όλο και περισσότερο διευρυμένη και ασαφή εκφορά του κινδύνου και της απειλής.

Αθήνα, Ιανουάριος 2020